

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 105
(18692)

2015 чылдың
сентябрь 24
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Аныяктарның I шуулганы

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Аныяктарның «Евразияның интеллектуалдыг алдыны» I шуулганын дарының бүдүүзүнде сентябрь «Алдын-Булак» этнокультурлук лексеке парлалга конференциязы ан.

жирикчилерни болгаш МИЧ-лерниң элерин Тываның Журналистер елиниң даргазы, Россияның Хей-палатазының кежигүнү Эльвира анова таныштырган.

аксим Тунев, «Новый век» теле-ания:

Шолбан Валерьевич, Силерниң ажылыңар бистиң регионнуң сай-пынче уланган болгай. Ол дээрге, «Кызыл — Курагино» демир-уң тудуу, аэропортту чаартыры. Азияның интеллектуалдыг алдыны» ган кандыг уjur-дузалыгыл?

Ивановың Баштыңы Шолбан Кара-

Бодун көргүзери, өскелерни көөрү гарылаар мен. Республиканың терге сонуургалдыг чоруун тургу-онза чугула. Шуулган — ол дээр-аалчыларывыстың — өске ре-арның болгаш өске чурттарның тарының республика-биле таны-алыр шөлчүгежи-дир, ооң соонда биске туристер болуп кээп турар. Оларның кайы-бирээзи инвес-салырын-даа күзей бээр чада-аргаларының талазы-биле бистиң увус аажок солун чер болгай. Республика дээрге кайы-даа та-дан көөрге, акша чыдар хөй эвес-нарның бирээзи дээрзин улуг-салга-биле медеглеп тур мен. бликаны инвестицияның сонуур-чоруу аажок улуг. Өскелерни-даа — бистиң аалчыларывыстың дур-зын-даа алыры-дыр. Мен бөгүн сайгарлыкчылар-биле эрткен

«төгерик столга» кириштим. Боттарының бизнестиниң дугайын чугаалаар дээш шырак эрлер Тывада келген-дир. Кур-руг черге бизнесте канчаар эгелээн дуржулганын таныштырып келгеннер. Workle телевилелдин чингине дирек-тору болгаш үндезилекчизи Владимир Горбуновту чижекке алыыл. Бизнесте сайзырадырының талазы-биле ооң кыл-ган чүүлдерин бистиң аныяктарывыстың кайы-бирээзи сонуургай бээр дээрзинге бүзүрээр мен. Шуулганның эксперттери бистиң шуулганывысты бодунуң бүгү чажыттарын көргүзөр алдын кылдыр хуулдуруптар деп бодап тур мен. Бистиң шуулганывыс непереп, Азияның төвүнүн онзагай демдээ бисти Европаның төвү-биле харылзаштырар өзек болу бээрин аажок күзээр мен.

Аныяктар келир үезин тургузар, делегейниң аңгы-аңгы булуңнарындан шаптараазын чок чыгыр уjurлуг. Бөгүнгү бистиң бо хемчеглеривис делегейнин боттут шуулганы апаар уjurлуг.

Мурнунда хандыр бодавайн турган бис. Кажан бистиң күрүнөвис сайзыралдың чөөн талазынче кичээнгейин угландыра бергенде, бодувустуң кызыгаар чоогун-да байдалывысты ажыглап, ону капитал үндүрер чер кылыр маңаа «Евразияның интеллектуалдыг алдыны» шуулганын организастаар деп шиитпирледивис. Телевилелди ажылдап кылырынга кир-жип турган мээң коллегаларым ону кызыы болдурбазын сүмелээш, евразия темазын саналдааннар. Ол өөрүнчүг-дүр.

Дмитрий Иванов, Якутскиден кел-ген корреспондент:

— Михаил Васильевичиден айты-рым бар. Европаның болгаш Азияның харылзааларының дугайын чугаалап тур-гаш, чүге Кыдыкы Соңгу чүктү, Арктиканы, Ыраккы Чөөн чүктү ийги черге санап турар бис? Кыдыкы Соңгу чүк, Арктика,

Ыраккы Чөөн чүк Төп Азияга болгаш Европага чоок болзун дээш чүнү кылыр уjurлугул?

Уралда күрүнениң экономиктиг университединиң ректору Михаил Федоров:

— Кайы-даа черни кыдыглавайн турар. Чүгле девискээрлерниң идепкейинден, чүгле Россияның девискээриниң кезии эвес, бүгү делегей ниитилежилгезиниң кезии болур күзелинден хамааржыр. Мын-дыг кайгамчык шуулганы тывылдырган идея кады ажылдажылганың Шанхай Ор-ганизациязы-2009 шуулгандан эгелээн. Ооң соонда чоорту аныяктарның евразия шуулганы деп чаа шимчээшкн тывылган, ону 2009 чылдан бээр эрттирип турар. Бөгүн эртип турар аныяктар шуулганынга Россияның барык бүгү регионнарының, Чукотканың база, делегейниң барык бүгү диптериниң аныяктары кирип турар дээрзин чугаалаар уjurлуг мен. Латин Америка, Африка диптери база кээр деп турар.

Аныяктар-биле кады дыка хөй элчин-нер кээр. Университет ректору болуп 10 чыл бурунгаар келген мен, чаңгыс-даа даштыкы студент чок турган, амгы үеде 23 чурт боттарының аныяктарын чорут-турар. Олар УрКЭУ-да өөренип турарлар. Экваториалдыг Гвинеяның дээди школа эргелелиниң начальниги өөредире-биле бо чылын 12 кижини эккээр. «Ынчан-гаш аныяктарга чүү солун болуп тура-рыл?» деп айтырыг тургустунган. Аныяк кижилерниң бирээзинге ол айтырыгны салдым. Ол мынча диди: «Бир эвес ажы-биле харылаар болза, силерниң солун аныяктарыңар эксперттер-биле кады чыгып турар-дыр, мен бир будумну— Европага, өскезин Азияга басып алгаш турарымга солун. Силерде ындыг арга бар-дыр.

(Уланчызы 2, 3-кү арыннарда).

ЧАА УРУГЛАР САДЫ АЖЫТТЫНГАН

Бөгүн Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Кызыл хоорайда тудуг шөлдерин хынап көргөн. 2013-2016 чылдарда Тыва Республикада озал-он-дактыг чуртталга бажыңнарындан хамаа-тыларны өскээр көжүрер талазы-биле республиканың адрестиг программазын боттандыра чуртталга бажыңнарының тудуун хынаан. База ол ышкаш Спутник микрорайонунда чаа уруглар садының ажыдышкынынга киришкен.

«Сылдысчыгаш» 9 дугаарлыг уруглар садында 14 бөлүккө база бир кадыкшыл-га бөлүүнүгө шупту 280 уругну хүлээп алыр. Тываның Баштыңы кижизидикчи башкыларга, ада-иелерге, чаштарга үрде манааны онзагай болуушкун-биле байырны чедирген. Улуг эвес найырлыг программаның соонда, кызыл кожааны байырлыг байдалга үзе кескен.

Республиканың Баштыңы чаа уруглар садының шупту өрээлдерин кезээш, ажылдаарынга коллектив бүрүнү-биле белен дээрзинге бүзүрээр. Назы четпээн уруглар албан чериниң каасталгазы эки үнелелди алган. Чырык, чылыг, таарым-чалыг байдалдарны чаштарга тургусканы көскү. Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол чайын берген сагындырылганын эдип, ажылды эки чорутканы дээш, коллективке өөрүп четтиргенин илереткен.

«Сылдысчыгаш» уруглар сады авто-номнуг албан чери болгаш, өөредилге программасындан аңгыда, ада-иелерниң күзели-биле уран чүүл-эстетика угла-нышкынынга — уран чогаадылга бөлгүмнери, коррекциялыг-сайзырал угланышкынынга — психолог, логопед башкыларның, эстетиктиг угланышкы-нынга — хореография, ыры ансамблиниң, интеллектуалдыг-сайзырал угланышкы-нынга — номчуп өөредириниң база шко-лага белеткээриниң немелде өөредилге ачы-дузаларын көргүзөр.

35 кижини санныг хандырылга ажылдак-чыларын четчелээр, оларның ортумах назы 32 хар.

Чаштарга чоннарның культуразын, улусчу уjur-чаңчылдарын өөредире-биле «Орус бажың» кабинетин база уруглар садының девискээринде «Өгнү» тургускан.

«Күртудугчагыг» КА чери уруглар садының иштики дериг-херекселин, чем кылыр, хеп чуур черлерни, эмчи кабинетин чугула чүүлдер-биле бүрүн дерээр. Спутник микрорайонунда чурттап турар 52 уруг өске уруглар албан черле-ринден шилчип кээр, санаторлуг бөлүк 15 уругну хүлээп алырынга белен.

Байыр чедиришкени

Хүндүлүг шынчылар
болгаш ооң хоочуннары!

Бо кайгамчык үеде ты-
ва улустуң — муң-муң номчук-
чуларының эң ынак «Шын» солуну
үндөзүлгө тургустунганын-
дан бээр 90 чылын демдегледип
турар. Ону барымдаалааш, сол-
лунуң хоочуннарынга, амгы
үеде ажилдакчыларынга Тыва
Республиканың Дээди Хуралының
(парламентизинин) өмүнээзинден
изиг байыр чедирерин чөпшээрер
көрүңер!

«Шын» солун тыва улустуң
амыдыралында онза черни ээлеп
турар. Ол тургустунган хүнүндөн
эгелээш, төрзөн чонунга шынчы
бараан болуп, Тыва чериниң, ооң
ажыл-ишчи чонунуң, төөгүзүнүң
дугайында дыка хөй чүүлдерни
чыл санында чырыкче үндүрүп
турар. Ынак солунувустуң солун
материалдарында элзэн каш
салгалдарның кижилери кижит-
тинип өскөн, өзүп турар-даа.

Солунуң редакциязынга кай-
гамчык салым-чаяанның он-он,
чүс-чүс журналистер болгаш өс-
ке-даа техниктиг ажилдакчылар

ажылдап чораан. Оларның бирээ-
зи — бистиң Маадырывыс Сергей
Шойгунуң ачазы Күжүгет Шойгу.
Ол «Шын» солунуң эң баштайгы
бижикчилери Степан Сарыг-оол,
Юрий Кюнзегеш дээн ышкаш
хоочуннарының төлөптүг оруун
уламчылап, солунуң хөгжүл-
дизинге улуг үлүг-хуузуң кириген.

ТР-ниң Дээди Хуралы респу-
бликаның эң хоочун солуну-биле
харылзаазын үспейн чоруур. Чыл
санында тыва парламентиниң
ажыл-чорудулгазының дугайында
он-он чүүлдер солунуң арынна-
рында чырыттынып турар. Бистиң
кады ажилдакчыларымыс ам-даа
уламчылаар дээрзинге идегели-
вис улуг.

Солунуң улуг юбилейин та-
варыштыр «Шынның» коллекти-
винге база хоочуннарынга чүрээм
ханызындан база катап байыр
чедирип, чогадыкчы чедиш-
киннерни, аас-кежикти болгаш
кадыкшылды күзөдүм!

Хүндүткел-биле,
ТР-ниң Дээди Хуралының
(парламентизинин) Даргазы
К. ДАВАА.

САЛЫМ-ЧАЯАНЫҢ ЭМЧИНИҢ
ЧЫРЫК АДЫНГА

Тываның Баштыңы Шолбан
Кара-оол республиканың ка-
дык камгалалының хоочуну,
ат-сурагылыг хирург Виктор
Александрович Верещагинниң
82 харлап чорааш мөчээни-
биле ханы кажыдыдалын төрөл
болгаш чоок кижилеринге илер-
гейлээн.

«Республиканың салым-
чаяанның хирург эмчизин бүгү
Тыва билер болгаш утпаан дээр
болзумза, частырыг чок боор,
аңаа эмнеткен кижилер эгидип
берген кадыкшылы, сеткилин
ханызындан сагыш човаашкыны
болгаш кичээнгеи дээш аңаа
четтиргенин илередип турарлар.
Виктор Александрович травмато-
лог эмчилерниң дыка хөй салгал-
дарын өөрөткөш, республиканың
кадык камгалалын сайзырады-
рынга бодунуң бүгү күжүн берген,
ооң кириген үлүг-хуузуң үнелээри
берге, ооң салышкыны мынчага
чедир тодаргай түңнелдерни бе-
рип турар. Виктор Александрович
Верещагинниң өг-бүлөзи-биле
болгаш төрөлдери-биле эгиттин-
мес чидиригн үлөжип тур мен».

Тываның Кадык камгалал
яамызының дыңнатканын эзугаар
алырга, сөөлгү чылдарда Виктор
Александрович оолдарының би-
рээзиниң чанынче көжүп, Москва
чоогунга чурттап турган. Виктор
Александрович Верещагин Би-
Хем районунуң Чкаловка суурга
төрүттүнгөн, ол ада-иезиниң уруг-
ларындан кара чааскаан дээди
эмчи эртеми чедип алган кижилер
болган. Баштай Кызылдың меди-
цина училищезин дооскан, ооң
соонда Красноярскиниң медици-
на институтунче кирген, ону 1959
чылда кызыл дипломну дооскаш,
Тывага хирург эртемниг чедип
келген.

Тес-Хемниң төп район эмнел-
гезинге күш-ажылчы базамын
эглээш. 1962 чылдан 2003 чылга
чедир республиканың №1 эм-
нелгезиниң травматология сал-
бырын эргелекчилээн.

«Центр Азии» солунуң кор-
респондентизинге интервью
бергеш, Виктор Александрович
травматология салбырынче шил-
чидерге баштай муңгарай берген
мен деп билинген, ооң соонда ол
ажыл ону сорук кириген.

Виктор Александровичниң

удуртулгазы-биле Тываның трав-
матология албаны дыка сайзы-
раан. 1965 чылда ооң саналын
эзугаар №1 поликлиникага трав-
матология пунктузун ачтыкан,
ынчан стационар салбырының
ажылы дыка чиигээш. В.А. Верещ-
агин эмнээшкениң чаа аргала-
рын ажылгаарының талалакчы-
зы турган. Ол эмнээшкениң
Елизаровтуу-биле боттандырып,
бүт чүстөрүнге кезишкениң
кылып, өске-даа эмнээшкени-
ниң чоруткан. 1990 чылдың
төнчүзүндө ол америк хирургтар-
биле кады кезишкениң база
кылып турган. Олар тыва эмчи-
ниң барыын чүк чурттарыны-биле
алырга чогулгалыг эвес бай-
далдарда кезишкени кылырынга
бедик мергелдирин кайгааннар.
Олар чанарда боттарының дериг-
херекселдерин республиканың
эмчилеринге арттырып каан.

Виктор Александрович бедик
мергелдир, идепкейлиг бол-
гаш чаагай сеткилдиг удуртукчу,
аныяктарның төлөптүг дагдынык-
чызы чораан. Ажылдап келген
бүгү чылдарында удуртукчу ал-
бан-дужаал элээр деп саналды
чаңгыс эвес удаа дыңнап келген,
ынчалза-даа ол бодун эмчи кижилер
мен деп санааш, ол саналдан
ойталап турган. Аарыг кижилерге
кезишкениң назы-хары улгат-
кыже боттандырып келген.

Кадык камгалалын сайзы-
радырынга улуг ачы-хавыязы
дээш Виктор Александрович
Верещагин Тыва Республиканың
ордени-биле, Октябрь револю-
циясы орден-биле шаңнаткан,
«Тыва АССР-ниң алдарлыг эм-
чизи» хүндүлүг атты тывыскаан,
ону «Күш-ажылчы шылгарал
дээш», «Шылгарайгы күш-ажылы
дээш» медальдар, Ленинни юби-
лейлиг медаль-биле шаңнаан.
Виктор Александрович бүгү-ле
шаңналдарындан «1999 чылдың
кижизи» деп хүндүлүг адын аажок
үнелээр чораан.

Бир катап Виктор Александр-
ович журналистерге хуу-даа, өг-
бүлө-даа, ажил-херекчи-даа амы-
дыралынга аас-кежиктиг чурттап
чоруур кижилер мен деп чугаалап чо-
раан. Бистиң республиканың ооң
хүлээп алышкынынга кирген-даа,
кирбээн-даа чурттакчылары Вик-
тор Александрович Верещагинниң
адын кажан-даа утпаатар.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Кажан Азияның географтыг
төвүнүң кайгамчык самбыразын
көргөш, бүгү делегейниң аныяк-
тарынга Азияның географыг
төвүнге келири, ооң төөгүзүн
бодунга шигээдири черле солун
боор дээрзин Шолбан Валерье-
вич-биле чугаалаштывыс. Бо
дээрге чүгле Азияның географтыг
төвү эвес, ол дээрге бистиң эра-
га чедир 7 векте эгезин салган
культура-дыр, ол кылыгларны
көөр, ол культураның салгак-
чызы чон-биле ужуражыр арга-
лыг силер. «Евразияның интел-
лектуалдыг алдыны» шуулган
кайгамчык болушкун дээрзи
чигзиниң чок. Ооң күжү ам-даа не-
межир дээрзин чугаалаар ужуруг
мен. Мен геология-минералогия
эртемнериниң доктору кижилер бол-
ганымда Шолбан Валерьевични
деткип, шуулганын бүгү делегей
сонургаар дээрзин чугаалап
тур мен. Мында Менделеевтиң
бүгү таблицазы бар. Делегейниң
сагыш-сеткилин кайгамчык
чыындызы — мында. Кызылда
дег онзагай черлер делегей ни-
тилежилгезинде каш-ла санныг.
Ол байлаа, байлак курлавырла-
ры, чоннуң байлак угаан-бодал
эртинеги — делегей ниитиле-
жилгезинге, хамыктың мурнунда
аныяктарга сонурганчыг. Каш
хонук бурунгаар Россия — Ка-
захстан шуулганын пленарлыг
хуралыга кирип, чүве чугаалап
турдум. Солун шуулганнар чыып,
сорулгалар, келир үе дугайын
чугаалажып турар бис деп эң
баштай демдеглээн мен.

Дүүнүгү хүннүң дугайын чуга-
лаарга солун эвес. «А кажан
мындыг чугаалап кылып, мындыг
кайгамчык шуулганнар эрттирип
тургаш, келир үеге хамаарыштыр
силерге чүү солунул?» деп аныяк-
тардан айтырып турар бис. Чүге
дээрге бөгүгү аныяктар болгаш
дүүнүгү аныяктар — ийи аңгы
аныяктар-дыр. Университетте
мээң проректорум ол албан-ду-
жаалды 21 харлыында элэй
берген.

Студент чылдарында ол
кулинария талазы-биле деле-
гей конкурстарыга киришкеш,
каш удаа лауреат болуп келген,
университеттиң аъш-чем ком-
бинадын чедишкениң удуртуп
келгеш, 21 харлыында прорек-
тор апарган. Тываның Баштыңы
Шолбан Кара-оол дээди күрүне
албан-дужаалдарының бирээ-
зин 32 харлыында элээш.

Ынчангаш бөгүн бо кылып
турар үүлө-херээвис — келир
үенин-дир.

Роман Тас-оол, «Тувинская

правданың» кол редактору:

— Вероника Юрьевна, Силер-
ге айтырыг салыр ужуруг мен. Ол
санкцияларга хамааржыр. Амери-
каннар дугайында, олар Украина-
биле холбашкан бүгү ажилды
тодаргай сорулгалыг кылган деп
чугаалаар апаар. Мээң бодап
турарым-биле алырга, оларның
сорулгазы болза, Россияның
чепсектиг күштерин чаартырының
болгаш эде чепсеглээриниң про-
грамманын узамдыктыраары. Рос-
сияны дайынче кириштирер
арга ажылгаар деп турган боор,
ынчан шеригге тускайлаан бүгү
акша-хөреңг чартык чыл дур-
гузунда эсти бээр ийик. Ол арга
ажылгааттынмайн барган. Ийиги
арга — санкциялар аргазы. Бодап
көөрге ол узун хуусаалыг арга
болуп турар. Минскиге чугаала-
жышкынынар дээрге кандыг-бир
ажыл-хожул кылганын көргүскен
чүүл-дүр. Моон соңгаар чүү бо-
лурул? Бирээде, ол санкциялар
чүү хире уламчылаарыл? Ийиде,
дараазындагы базамнар кандыг
болурул?

Вероника Крашенинникова,
РФ-тиң Хөй-ниити палатазының
кежигүнү, даштыкы политиктиг
шинчилелдер болгаш эгелээш-
киннер институтунуң чигине
директору:

— Четтирдим. Бирээде,
хүндүлээчел тыва черге келге-
ним дээш өөрүп тур мен. Даш-
тыкы улустар Азияның чүрээнге,
географтыг төвүнге келгеш, өөрүп
турганнар деп, Михаил Василь-
евич чугаалады. «Евразияның
интеллектуалдыг алдыны» би-
ги тыва шуулганын идеязы
кайгамчык, концепциязы база
кайгамчык. Россия дээрге —
Европа чурту-дур, ынчалза-даа
Азияга базз хамааржыр. Евразия
дивин хөме ап турар чоруувус
— бистиң кайгамчык талавыс,
бистиң күжүвүс. Ону канчап-даа
тургаш, сайзырадыр херек.

Интеллектуалдыг улуг күчү
мында болуп турар. Бо эртенден
эглээш кайгамчык профессор-
лар-биле, аажок угааныг студен-
тилер-биле ужураштывыс. Дыка
улуг ужуруг-уткалыг айтырыглар
салдылар. Билиглерге чүткүл —
келир үедеги чедишкениң өвээ.
Ынчангаш бо шуулганын
бүгү организакчыларынга четтир-
дим дээр апаар.

Мындыг улуг хемчээлдиг бол-
гаш мындыг утка-шынарлыг шуул-
ган улуг күженишкениң не-
гээни чугаажок. Бо шуулган моон
соңгаар чаңчыл апарып, чыл
санында эртер улуг хемчээлдиг
хемчеглер апаар боор деп иде-

гээр мен.

Ам айтырыгже кире-
риин чүктүң санкциялар
ган хемчеглериниң чер
Вашингтонга билдине
Россияның кымга-даа хама-
нас политиказынга, нацио-
нал-ажыктарын, россияны
эрге-ажыктарын камгалаа
политиказынга удур
кандыг-бир чүүлү чогаа-
ген. Санкциялар-даа,
на-даа, оон өске-даа чү
оларның комплекстиг пла-
бир кезии деп бодаар
удаада Каттышкан Штата
Европаның аразында чү
чөрүлдээлер база бар. Мур
АКШ-даа, Европа-даа Укра-
Барыын чүктүң трансатл-
делгеминге кириер сору
салып турган болгай.

Бир эвес Каттышкан Ш-
ону дайын үндүрүп тургаш
алырын күзээр болза, Бары-
аңаа удурланы бээр, чүге
ол ооң чанынга өөскүр
Минск дугуржулгаларын кү-
дээш Европа туржуп турар
тышкан Штаттар кандыг-бир
лар ажылгап, аңаа шалтыт-
оралдажып турар. Ол кайы
шөйлүп кээрл? Каттышкан
тар бодунуң сорулгазын
чүткүлдүг чедип ап турар,
төөгүвүсте кандыг-даа уд-
ныкчыны тиелеп ап келген.

Биске Каттышкан Ш-
удурланып, янзы-бүрү ар-
ажылгап турар дээрзи ам
динип келген. Оларның ол
чеглеринге харыы бээр чү-
бар, оон туржук Американы
чок политиказын делегейниң
хөй кижилери, күрүнелери
апарган. Европаның ды
чурттары американнарга
дып турарын билип каан
байдал-биле чөпшээрер
турар. Европа Каттышкан
тардан адырып ап шыдаар.

Долузу-биле адырып
вас, ынчалза-даа удурланы-
кынар өзүп орат. Бистен
шапкын, иштики экономик
сайзырал херек, чүге дээр
санкциялар—арга-дыр. Дыка
адырлар ажылдап эгелээш,
тыкы барааннарны солун
Бо дээрге үр хуусаалыг стра-
дыр, ону уламчылаар ужу-
бис. Евразия каттыжышкы
уламчылаар апаар бис. Бис
күжүвүс ында. Кайы хире
күрүнелер чаңгыс аай үзө-
болуп, ниити эрге-ажык-
тургузар болдур, чугаала-
кынарга күжүвүс улуг болу-
чүүлү оон чедип алыр бис.
(Төнчүзү 3-кү арында).

СОЛУНУВУС СОЛУН-НА БОЛЗУН!

Интервью

— Анатолий Сергеевич, «Шын» солунну кайы үеден ээлеп билер силер, ону амтаамал номчуп турар силер бе?

— Ынчанмайн канчаар, чыгыс-ла улуг, төөгүлүг солуну-ту номчувааска кайын болур. Чылдарда 2000 чылдарга чейин Тыва Республиканың партия болгаш информация тала-бине күрүнө комитетин база аралап турган болгаш, оон Москвага комсомолдун школаның журналисти-калыбын доозуп алган кижилеринде, коллегаларның чыныгууларын, Тывада үнүп турар солуннарны доктаамал чыгуу, радио, телевидение чыгышталарын хайгаарап чыгуу меңээ чаңчыл болгай. Чыгыс үемде Белоруссияның «Молодость» деп аныктар турганга база ажилдап турган. Чылдарда Ромашов даалгазы-биле «Молодость» солунну тургузарын чыгарыптим. Кайы-даа солуннуң кичизи, редакциялары-биле чыдаа харылзаамны үспейн чыгуу кижилер мен. Ынчанга «Шын» солуннуң бо хире улуг чыгышталында кыдынга артып чыгарып чок.

Мен миннип кээримге-ле, «Шын» бажычывыска «Шын», «Шинская правда» солуннар чыгарып турган. Ачам — партия чыдакчызы, ачам — башкы, ол чыгыштал интеллигенциязының чыгыштал шупту солуннарны чыдап номчуур турганнар. Ачам мээң кады өзүп кел-м солунум-дур. Москвага чыгыштал турганда ачам Тываның чыгышталы меңээ албан чору-бээр турду.

«Шын» дээр, төөгүдөн тура чыгыштал патриотчу, угаанныг, чыгыштал талазы-биле эң улуг со-болуп келди. Ону кончук чыгыштал журналистер, чогаал-ар үндезилеп тургускаш, чыгыштал ажилдап чораан болгай. Чыгыштал чогаалчылары бо-нувуска чогаалдарын пар-тия турган, ооң-биле кончук чыгыштал харылзаалыг турганын чыгарып бис.

Шынап-ла, совет үеде чыгыштал тиражы кончук хей-ан. Ам чыгыштал эвези дыка чыдакчыг, чыгышталчылары-саны шоолуг эвес. Чүге чыгыштал деп бодаар силер?

Ол ам амыдырал чыгыштал турар-дыр ийин. Улустуң чыгыштал талазы-биле орул-куду, ажил чок чорук улуг. Чыгыштал чыгышталга өртээ почта чыгышталынның ужун дыка өзе-ан. Чыгыштал турбуже «Шын» чыгыштал артар, ону дүжүрери-ан, ол 90 чылдарның дүжү-абир дугаар одуругга чоруп-ан, Тываның төөгүзү-биле чыгыштал солун-дур. Орус чыгыштал чыгыштал көвей-ле чүве-дир, чыгыштал-даа болза, тыва чыгыштал турар чыгыштал улуг солунну

Анатолий Сергеевич Серен — Тываның сураглыг кижилеринин бирээзи, ону танывас кижилер ховар. Бодунуң үезинде партия, комсомол органның көскү ажил-дакчызы, культура сайыдынга болгаш өске-даа удуртур ажилдарга депшип ажилдап чораан. Ол — тыва-даа, орус-даа чыгыштал тергилер эки билер, кайы-даа чыгыштал бижири журналист, Кызыл хоорайның депутады, идеп-кейлиг амыдыралчы туружун салбаан кижилер. «Шын» солуннуң 90 харлаан юбилейлиг байырлалында ооң-биле чугаавысты номчукчуларга бараалгаттывыс.

канчап чидирип алыр бис. Ол тыва чоннуң, республиканың удуртулганының адынга дыка багай апаар.

— «Шын» партия обкомунуң болгаш Дээди Советтин ор-ганы болуп турган болгай. Ол үедеги солун-биле амыгы солуннуң чыгыштал кыдыгыл?

— Ол үе-биле бо үени дең-нээри чыгыштал, солун база үе аайы-биле чыгыштал дээрзи чугаажок. Чыгыштал-даа болза, партия үезинин кончук чыгыштал негел-делиг, чоннуң амыдыралының шупту талаларын чыгыштал уга-нышкыны бөгүнгү «Шын» салбайн турар. Ынчангы кончук чыгыштал журналистерниң школа-зын алган болгаш ол уун эдерип чоруур. Бөгүндө хоочуннар, мээң кончук бедии-биле үнелеп, хүндүлөп чоруур Дангыт Чы-дым, Светлана Балчыр ам-даа солуннуң үндүрүлгезинге дыка улуг үлүүн кирип чоруурлар-дыр. Чыдым-биле Кызылдың ийи дугаар школаның кады өөренип турган бис, ынчан-на солунче чүве бижири кижилер. 11 класска чон журналистерниң чыгыштал кааным дугайында солунга бижири каан, чургуу безин ында бар, ол 1966 чылдың апрель 26-да үнген солун чүве. Кончук чыгыштал хоочун журналистери-вис бо үеде ажилдавайн турар болгаш анык журналистерниң бижири бир аңгы болуру чугаажок. Редакцияга келгеш, бичии-ле ажилдапкыш, акшалыг черлерге чоргулай баар анык-тар бар, ол база амыдырал-дыр, ам канчаар. Черле ынчаш тыва журналист кадрларны өөредир, белеткээринге болгаш ниитизи-биле тыва чыгыштал партиягаже чыгыштал-чагыргаларның, адаккы кадыңдарда яамыңарның-даа талазындан кичээнгей, детким-че шоолуг эвес деп бодаар-дыр мен.

— Силерниң көрүжүңер бол-гаш бодагыңар-биле ам үнүп турар «Шын» солун чүңү чедир чыгыштал турары?

— Тыва чыгыштал үнүп турар солуну-дур, ооң чыгыштал-домаа чечен-мерген болган тудум, тыва чыгыштал чугаа-домаавыс база сайзыраңгай болур-дур ийин. Очулдуруна бээр чыгыштал сөстөрү ол хевээр ажилгай бээр-дир бис. Черле тыва чыгыштал талазы-биле чыгыштал чыгыштал чыгыштал чыгыштал алгаш, улуг чугаадан чорудуп көргөн болзувусса.

Шаанда болза солунга «Аныктар арны» турган. Ам чыгыштал рубрика чок-тур. Күш-культура талазы-биле чыгыштал аайлап турар берген — чүгле чыгыштал-ле, хүреш. Мырыңай чаш, 5 харлыг оолчуктарны хүрештирип турар. Кайы-бир кожуунуң бирги чери дээр чыгыштал маргылдаанын Кызылга кээр эрттирип турары шуут эл-дептиг. Спорттун өске хевирлери база бар болгай, чыгыштал атлетика,

бут бөмбүү дээр чыгыштал.

Чө, оон аңгыда ниити куль-туравыс дугайында. Кудумчу-да сиңиртинер, дүкпүртүнер анык кижилер чүгле тывалар боор-дур. Орус улустан ынчаш чоруур кижилер черле көрбес-тир мен. Чыгыштал дээр, кижини танывас аныктар: «Чыгыштал мен дүкпүртүп чоруур-дур мен бе?» — дээр, таныр улус чыгыштал чыгыштал мүн-не хүлээп алыр. «Шын» шаандагы дег суртаал кылып, чыгыштал чыгыштал материалдардан көвей бижири болза, таарым-чалыг. Амгы үеде кожууннарда баргаш, оон материалдар эккеп турары эки. Ынчалза-даа чыгыштал дарга кижиниң чугаавы арын-арыны-биле көвүдөп турарын эскерим көрдүм. Удуртур дар-галарны болур-болбас черге хей-ле чыгыштал туруп бээр-дир силер.

Россияның губернаторла-рындан мээң эң-не хүндүлээрим, эң-не онзазынарым Аман Ту-леев чыгыштал ажилдаар болза, чүге чыгыштал деп. Чаа эрткен соңгулдада ол 97 хуу бүзүрелди чонундан алган болгай. Июль айда Новокузнецкиге чорааш, ооң чугаавы дыңнадым, дыка-ла угаанныг дарга-дыр ол, кижилер магадаар.

Шаанда чыгыштал, ону-мону кылыңар деп дорт аныгышкын чок амгы үеде партияга хостуг болуру күзениг. Ажил-агының аңгы-аңгы адырлары чедир чы-рыттынмайн турар хевир бар, чыгыштал, иштики хевиртер сайы-ды Лобанов-биле чүге ужура-жып чугаалапкыш силер? Тудуг, транспорт адырлары чыгыштал каап турар. «Маршрутка» автобус чолаачылары карак-кулак чок халдыр, 13 олутка 30-40 кижилерни дыгып алгаш, санчок багай ырыларын алгытып чоруур. Коммунал ачы-дуза, барааннар өрткөтери чүге өзүп турары, бо дугайында кым-биле чугаала-жып болур силер? Амыдыралда чыгыштал хевирлиг четпес чүлдер эңмежок, ону болганчок бижири, чонга чыгыштал турарыңарны күзээр-дир мен.

— Берген сүмелериңер дээр улугу-биле четтирдивис, Ана-толий Сергеевич. «Летучка» дижири сайгарылгаларга чет-пес чүлдеривисти чугаа-лажып турар бис, чыгыштал аныгыштал күш четпейн турарывыс чыгыштал ийин.

— Ниитизи-биле солунуңар ажырбас, номчуштуг, дээр-тиг, солун чүлдерни бижири турар-дыр. «Шынны» сал-байн номчуп чораан, оон өөренип, ону хүндүлөп чораан өбөлгөливиңиз, ачам, ачамның өмүңээзинден 90 чылдааныңар-биле изиг байырым чедирби-шаан, бергелерге алыспайн, кызып ажилдаңар, солунуңар моон-даа соңгаар солун-на бол-зун деп йөрээп каайн.

Надежда ЭРГЕП.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-2-ги арыннарда).

Делегей айтырыгларын-га хамаарыштыр стратегтиг ханы чүлдерни ажилдап кы-лыр ужурулуг бис. Бо дээр-ге үениң айтыры-дыр. Чурттуң күжү ооң чыгыштал болгай. Бир эвес Россия дээр чыгыштал улуг чурт кошок болур болза, удурланкыч ону дораан ажил-лаар. КНО-нуң Айыыл чок чорук чөвүлелинге бистиң-биле кады 10,20 күрүнө эвес, 80-100 чурт-тар кады бадылаарын чедип алыр ужурулуг бис. Чыгыштал туру-туг бис. Шын бистиң талавыста. Дыка хей күрүнелер ону бижири турар. Бо ажилды шудургу ула-мчылаар ужурулуг бис.

Роман Тас-оол, «Тувинская правда» кол редактору:

— Шолбан Валерьевич, «на-ционал айыыл чок чорук» деп термин бар, «регионнуң айыыл чок чорук» деп термин база бар. «Этностуң айыыл чок чорук» деп термин туруп болур бе?

Тываның Баштыңы Шол-бан Кара-оол:

— Регион болгаш национал айыыл чок чорукка хамаарыш-тыр. Ол чыгыштал. Бисте бөгүн тургус-тунуп келген байдалдарда кам-галал негээр айтырыглар хей. Национал айтырыглар дугайында чугаалап тура, чыгыштал ки-рип көрей. 2015 чылды Чоннуң чыгышталдарының чыгыштал кылдыр чарлаан болгай бис. Ол таварыл-га эвес-тир. Турум эвес чүлдер, дүвүрел барын бижири турар бис, оларга удур боттарывыстың чыгышталдарывысты ажиллаар бис, олар бурун шагдан бээр кижилерниң амыдыралыңа дузалап келген. Чүгле амы-дыралыңа эвес, хөгжүүрүңге безин дузалап келген. Бодунуң сөөк-язызын, бодунуң культу-разын, бодунуң кайгамчык тала-зын камгалап арттырар херек. Бистиң сорулгавыс—бодувустуң төөгүвүсче чаа езу-биле көөрү. Чыгышталдар—ол дээр-ге анаа-бир чүл эвес, мөзү-шынар кижизидилгезиниң комплекзи-дир. Чыгышталдар болгаш езула-дар дыка ханы төөгүлүг, оларны иениң сүдү-биле кады дамчыдар.

«Этностуң айыыл чок чорук» деп терминниң туруп болуру чугаажок. Бойдушту чыгыштал езугаар ажиллаар девискээр-лерни республикада тургузуп турар бис. Ол эгелээшкынни боттандыраларының баштайгы базамы — Тывага этнокуль-турлуг заповедниктерни тур-гузары, үлетпүрүнүң шапкын хөгжүлдезиниң үезинде үндезин чурттакчыларының чыгышталчаан ажил-амыдыралын камгалап арттыралы болур, ол чоннуң бот-тускайлаң культуразының үндезини-дир.

Кажан-бир 10 хире чыл эрткенде ийикпе, олар-белчирилерниң өртээниң аар апары бистиң малчыннарывыс-ты көшкүн амыдыралдан адыр-лырын, сууржуң байдалче шил-чирип албадап келир дээрзинге чыгышталмес мен. Ол өскөрилгелер көшкүн культурага салдарлыг апар деп дүвүрел бар. Ону Ты-вага мынчага чедир ол хевээр кылдыр камгалап арттырып алган болгай бис. Оон чай-лаар дизе, онза камгалалдыг девискээрлерни тургузары, ачаа көшкүн ажил-агыдан өске, кыдыг-даа ажил-агы чорудул-газын хоойлу езугаар хорууру.

Антон Посохин, «Тувинская правда»:

—Кризис дээр-ге аргалар-дыр

деп билишкыннер сайгарлыкчы-лар шөлүңге чыгыштал эвес удаа дыңналган болгай. Даштыкыдан кээр турар барааннарны солуп эгелээр-ге, чаа черлер хосталыр болгай. Чогуу кыдыг аргалар дугайында чугаа чоруп турарып? Кризис сайгарлыкчы кижилер кан-дыг аргалар тыпсырыл?

Россияның анык сайгар-лыкчыларга деткимче көргүзөр төптүң (Росанияктарның) ди-ректору Артем Давыдов:

— Шуулганга дүүштүр ажил-даан бистиң шөлчүгезивиске федералдыг кичээнгейни ре-гионче угланыр эрге-ажыкта-ры-биле холбошкан социал бизнестиң, техно-бизнестиң темаларын чугаалажып тур-дувус. Россия Федерациязын-да чурттап турар болгай бис, акшаның 80 хуузу Федерацияда мөөңнеттинген. Федерациядан даргаларны регионнарже чалап турар болзувусса, айтырыг-лар шийтирилтетинип болур. Амгы үеде мында Россияның Экономиктиг сайзырал яамы-зының департаментизиниң на-чальнигиниң оралакчызы чоруп турар. Ол кижиниң регионнуң агаар-бойдузунга, кижилеринге ынакшыры, болушкуннарны, болушкуннарның шынарын, культураны, төөгүнү бижири алы-ры чугула. Ачаа эки сактышкын артып калыр. Россияның Эко-номиктиг сайзырал яамызының сайгарлыкчыларны деткири департаментизиниң аргаларын регионнуң эрге-чагыргалары ажиллап болур, ында 38 млрд. хире рубльдиң фонд бар. Ол акшаның улуг эвес безин хуузу Тывага келир болза, эки-ле болур ийик, ооң-биле рыноктар ажилдап болгай. Бистиң дашты-кы партнерларывыстың ажил-дап турган рыноктарын аан. Ада-чурттуң бараанын бүдүрген садыг шөлдер көвүдөп келир. Кризис рыноктарны даштыкы-лардан хостаарыңа чедирер.

Аныктарга хамаарыштыр алырга, кымдан чүңү-даа ма-навайн, субсидиялар безин албайн, холдарын берзенипкеш, ажилдап турар аныктар бар деп, Шолбан Валерьевич бөгүн демдегледир. Тус черниң чыгыштал эди-биле тус черниң суксунун база бүдүрүп турар. Бир эш свето-диоттар кылып турар.

Регионнарның сайгарлыкчы-лары бот-боттары-биле харыл-заа тудар болза эки. Чыгыштал, бир регион 84 регионнарның сай-гарлыкчыларын бижири дижи. Иштики эштежилге деп чүве ол. Бизнестиң негелдиринге, ооң хемчээлин улгаттыралыңа ол ажыктыг.

Ынчаар ажилдааш, Вла-димир Владимировичиниң бистиң муну-вуска салган со-рулгаларын күзүдөп болур бис. Сайгарлыкчыларның кирип турар хуузу 20 деп албан-езузу-биле айткан, ол 40-50 хуунуң деңгелинге чедер.

Бистиң чуртувуста кадр кур-лавырлары улуг. «Сен—сайгар-лыкчы сен» деп программага даянган, хей чүлдерни кы-лырын күзээр бис. Тываны эки бижири бис, Азияның географтыг төвүңге бүгү курлавырларывыс-ты кирир болгаш чогуу чыгыштал байдалдарны тургузар ужурулуг бис, маңаа бүгү чурт чыгыштал болгай. Хей-ле чүлдер маңаа сайзыраар.

Бистиң регионнар аразының харылзаазы дээр-ге 85 регионнуң, 150 млн. чурттакчының келир үези-дир.

Долаана САЛЧАК,

ЭКИ ТУРАЧЫ ДААЙЫВЫС Чапсын Соян Лопсан оглу

(Кырган-авам Идам Намчалмаа Сонусовнаның
сактыышкынындан)

Чапсын Соян Лопсан оглу — Эрзиннің Тес хеминиң кыдында Хайсын-Шулуу деп черге 1921 чылда Суван Өөдөзин Амырбитовна, Сонус Ойдуң Сонусовичиниң өгбүлөзиге оларның улуг оглу бооп төрүттүнген. Дуңмалары дыка хөй чылдарда Ленин аттыг совхозка кадарчылап, совхозтун сайзыралынга үлүхуузуң кириген.

Дамдын-Сүрүн Соянович — дээди эртемниң, төөгү болгаш тыва дыл башкызы. Дыка хөй чылдарда улус өөредилгезиниң шугумунга өөредилге эргелекчилеп, школа директорлап, хөй-хөй бичи чаштарның ынак башкызы, дагдыныкчызы турган.

Кырган-авам Идам Намчалмаа Сонусовна, кырган-ачам Идам Маанчы Чончугурович-биле Ленин аттыг совхозка инек кадарчылап, хой малдап, Эрзин кожуунун район Советинге депутаттап, эки ажылы дээш нам кижигүнүгө чедир үрө-түннелдиг ажилдап чораан.

Хеймер кыс дуңмазы Суваан Нанзал Сонусовна — Кызылга башкы институтунга өөренип чорааш, аныак тургаш, чок болган.

Эки турачы өгбөвис 1939 чылда Тываның Араттың Революстуг намының кижигүнү турган. Каттышкан аттыг шериг полктун артиллерия кеззэнге шериг албанын эрттирген.

Кааң хүндүс аяс дээрден чаңнык дүшкени-биле демей, 1941 чылдың чайынында совет чуртче фашистер оор езу-

биле халдаан деп халаптыг медээ каас-чараш, Тыва чуртунга эртенги туман дег тарай берген. Бодунуң эрес-дидим үе-черге эш-өөрү-биле бир демей даайывыс Чапсын Соян акы-дуңма Совет Эвилелин кам-галажыры-биле каас-чараш чурумалдыг Алдын-Тезинден, аадып-чайгап, өлей ырын ырлап чорааш, өстүр азырап каан ада-иезинден, чаптанчыг чаш дуңмаларындан чарлып, дошкун дайынче айттанылган. Чоруурда бичи чаш дуңмаларынга белек кылдыр ойнаарак бергенин кырган-авам сактып чугаалап чораан. Дайын шөлүгө кады маадырлыг чоруктарны кылып, хүлээлгезин күүседип чораан эжи Арзылаң мөге Бегзи-Хуурак-биле Киев госпиталынга үш ай иштинде эмнеткен. Киевтен Молдавияның Кишинев хоорайны таварааш, Румынияның

Яссы хоорайын хостапкан. Румынияның девискээрин бүрүн хостапкан, Венгрияның девискээринге дайыннар-биле чидиг сегиржип алышкын үезинде маадырлыгы-биле мөчээн. Эки турачы даайывыс Венгрияның девискээринде акы-дуңма чевеглеринде мөңгө уйгузуң удуп чыдар. Шак ол төөгүлүг чевегни бистиң чаңгыс чер-чурттууус Александр Биликти Венгрияга өгбүлөзи-биле аян-чорук кылып чорааш, таваржып көргенин улуг сонургал-биле дыңнаткан.

Алдарлыг чаңгыс чер-чурттууус, эки турачы даайывыс Соян Чапсынның чырык ады төөгүнүң арыннарындан балаттынмас, салгалдан салгалче ажы-төлге дамчып артып каар.

Алдын-Кыс ХӨЛЧҮК-ООЛ,
Кызыл-Сылдыс школазы-
ның башкызы.

Чапсын Соянның фронтдан авазынче бижээн чагаазы

Эргим авай, фашист дээрбечилерден Будапешт хоорайны хостадывыс. Хоорайның чурттакчылары кудумчуе үнүп, бистерге чечектерни белек кылдыр берип турдулар. Венгерлерниң өөрүшкүлүг арын-шырайлары, хүлүмзүрүү, хол тутчуп мендипешкени, кустактажышкынын сазышта артып калган. Бо хостаткан хоорайның бичи уругларын каян-даа утпас мен.

Чадаг болгаш механизматтынган колонналар кудумчуларга чоруп турдулар. Хөректеринде автоматтар туткан, дүргеш, эгиннеринде чүктөп алган шинель тоннарлыг, өң оңа берген гимнастеркаларлыг, пилотка бөрттерлиг, арыннарында доозундовурактыг дери-биле чодуп турдулар. Колонналарның соо-биле холдарын бурунгаар сунуп алган хлеб дилзэн бичи уруглар. «Солдат», «хлеб» деп сөстөр янзы-бүрү дылдарга дыңналып турду. Бистер ылат чок чүү-хөө сугар шоодайларывыстан хлеб, сухари, чигир, консерваларны диленген бичи уругларга берип турдууус.

ЧАПСЫН.

ТӨЛЕПТИГ АДА

Буян Маадырович Хорчун — Нарын суурнуң ниити биллиг ортумак школазының эң дээрэ эр башкыларының бирээзи. Ол 1978 чылдың март 18-те Эрзин кожуунун Нарын сумузунга төрүттүнген. Шериг албан-хүлээлгезин эрттиргеш, Дарый Багендаровна Ноозун-биле өгбүлө туткан. Дарый Багендаровна кожуун чагыргазының сан-хөө эргелелинде бюджет талазы-биле кол специалист албан-дужаалда ажилдап турар. Олар дөрт кыстарлыг, уругларының өөредилгези эки, Бүгү-россияның, Тываның болгаш кожуун чергелиг чогаадыкчы конкурстарга доктаамал шаңналдыг черлерни ап келгенер.

Улуг уруу Айгуль — Тыва Республиканың Аграр лицейинде 8-ки классчы, регион олимпиадазының каш дакпыр призери, 2014 чылда Москва хоорайга чогаадыкчы ажыдышкыннар болгаш эгелээшкыннерниң «Леонардо» Бүгү-россия фестивалына киришкеш, 3-кү черни алган. Ортун уруу Айза — 6-гы класстың өөреникчизи, муниципалдыг болгаш регион конкурстарының киржикчизи, техниктиг база уран-шевер каасталга уланышкынныг

«Мастерлер хоорайы» деп конкурска киришкеш, 3-кү черни алган. Бичи уруу Айнаш «Хүннээр» уруглар садына барып турар. Бо өгбүлө боттарының тудуп алганы делгем бажынында чурттап олурарлар.

Буян Маадырович — кончук биче сеткилдиг, дыңнангыр, тура-соруктуг болгаш шыдамык киж. Берге байдалга таварышкан кижилерге доктаамал дузалажыр, дуза дилээр, каян-даа ойталавас, кылып шыдаар-ла чүүлдерин шуптузун кылып бээр. Боду чеже-даа биче сеткилдиг болза, херек апарган таварылгада шыңгырай-даа бээр-ле. Коллективтиң ажилдакчылары оң сүмезин дыңнаар болгаш ону хүндүлээрлер.

Буян Маадырович — 1999 чылдан бээр школа директорунуң ажил-агый талазы-биле оралакчызы. Ол — бүгү талазы-биле уран-шевер, кылбас-тутпас чүвези чок киж. Буян Маадыровичиниң ачызында школаның материал-техниктиг баазызы быжыккан, уругларны өөредип-кижизидеринге таарымчалыг байдалды тургускан. Оң үрө-түннелдиг ажылын хөй санныг шаңналдар бадыткап турар. Нарын сумузуң удуртулгазының болгаш ко-

жуун чагыргазының, өөредилге ажилдакчыларының проф-эвилел организациязының хүндүлел бижиктериниң эдилекчизи. Ажылынга берге үелер тургулаар-даа болза, бодунуң туруштуу-биле ону ажып эртер чаңчылдыг.

Оң күш-ажылга ынаа, мөзү-бүдүжүнүң онзагай шынары. Бир эвес оң ажылынга, баштайгы үезинде түңнел үнмөс болза база каттап шенеп кылгаш, ыяап-ла төнчүзүңгө чедирер чаңчылдыг. Ол — ажылга сундулуг, ажыл чок олуруп шыдавас, бир-ле чүвени кылган турар киж. Эртен эрте ажилдап чоруп-каш, орай кежээ турупкан чанып кээр. Оон амыдыралының кол сорулгазы — эгелзэн херзэн ыяап-ла төнчүзүңгө чедирери. Ажыл-херзэ бодунга тааржыр, ону чогаадыкчы езу-биле көөр. Ажылынга чай чок-даа болза, өгбүлөзүнче база онза кичээнгей салыр, сагыш човангыр, үлегерлиг ада. Хостуг болгаш байырлал хүннеринде өгбүлөзи-биле бойдусче үнүп, дыштанырынга ынактар. Келир үеде оң планнары улуг, ону ыяап-ла күүседир сорулгалыг.

Я.ЯНДАК,
школа директорунуң өөредилге-кижизидилге талазы-биле оралакчызы.

Тос төлевилел — амыдырал

Эрзин сумузунда тос төлевилел амыдыралда боттанып, ажилдап турар.

Эрзин суурнуң «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезиниң удуртукчузу Эртине Ангирович Манзай алгы-кешти болбаазыраткаш, хой кезинден идик-хеп даараар бүдүрүлгөде 2 ажилчын олут ажиткан. Амгы үеде кооперативте алгы-кеш эттээр дериг-херексел эргижи-рзэн.

«Бай-Хөлдүн» ийиги төлевилели: «Уксаазы чидип бар чыдар төвөлериң санын көвүдөдир болгаш оң дүгүнден аргаан кылыглар». Ында 77 төвө бар. Оң дүгүнден уктар, хол-хаптар, коорганнар, идик оттары болгаш өске барааннарны бүдүрүп турар. Туризмни сайзырадып, маршруттар тургузары — бүдүрүлгениң планында.

Мал согар болгаш хой ээдин болбаазырадыры цехти ажадыры — кооперативтиң үшкү төлевилели. ТР-ниң Экономика яамызынче цехти улгаттырып, дериг-херексел садып алыры-биле 12 миллион рубльге чагыны кириген.

Бай-Даг сумузунда Анзор Балдинович Чопуй чурттакчы чондан сүт хүлээп алып пункту болгаш ак чем бүдүрерин организастаан. Ол боду хууда ажил-агыйлыг болгаш моон мурнунда-ла сүттү хүлээп, ак чемни садып-саарып турган. Ажил-агыйында 274 бода, 68 шээр мал, 60 чылгы бар. Амгы үеде чаа сүт хүлээп алып пунктуң тудуу

дооступ, дериг-херексел теп тургузар ажилдар чылап турар. Сүттү бо үеде Бай-Даг, Эрзин, Ма Сарыг-Булун сумулары хүлээп ап эгелээр.

Эрзин суурда Буян Николаевич Мандал хайдыралыга белең чедирер бүдүрүлгезин тургузуп «Онзагай» кафезинде таамал садып турар. «Сен — сайгарлыкчы сен» программаның киржикчү Бодунуң күжү-биле сум төвүнде малчын тудар тудуп, септелгезин кылырар.

Мөрен сумуздан Чо Тимурович Дажимба Тө Хөлдүн шортаннарын баазырадыр цехти ажиткан. Балыктарны кожуунуң херекчилер ниитилелинче дында садып турар.

Нарын сумузда сайгарлыкчы Николай Хазаевич Шактар тыва угулар-биле каастаан кидистер бүдүрүлгезин ажиткан. Хевистерни чагыргаар хол-биле кылып турар. Сумунуң чагыргазы оран-ваны аңгылап берген.

Качык сумуздан хуу сайгарлыкчы Даричив Ямбына Ижигин тыва мойтат бүдүрүлгезин тургускан. Сүтү ажилды хол-биле кылып турар. Январь-август айларда 35 идиктерни бүдүргөн.

Сарыг-Булун суурда ажил-агыйының бай Игорь Демир-болович Идук тыва уксаалыг айтканы өстүрери болгаш бүдүрүлгезин ажадып турган. Айт челиниң, кудуру дүгүнден янзы-бүрү уктар дистер, аргамчы, чептер болгаш өске-даа барааннар чагы үеде хымысты бүдүрүп турар. Бүдүрүлгени калбартыры-биле хымыс бүдүрүп дериг-херексел херек. 2014 чылдың төнчүзүңдө хөй ажиткыл төлдүг бир аваны ажиткыл хүлээп алган.

Шончалай ХОВАЛЫ,
Авторнуң тырттыралы чурдуу.

Эрзин сумузда «Онзагай» кафениң повары Уяна ОЮН.

КАГДЫНГАН ТУДУГНУ АЖЫГЛАЛДА КИИРГЕН

кагдынган болгаш тоймаг-
тудугларны эде
ажыглалга кириер,
агылалга суурларның омур-
уреп турар тудуглар-
арыглап-аштаар
Чазак доктаалын
талазы-биле хемчег-
ажыглалда алдынып турар.
бирээзинге кожуун
Эрзин суурнуң ортузунда
чунар-бажыңның кагдын-
аргы кокегарын чаартып,
ажыглалга кириге-
мааржыр.
тудугну чаарты кылгаш,
агылалга кириген, пенсияже
кеге чедир партия, со-
ажыл-агыл органның
албан-дужаалда-
ажылдап чораан күш-
хоочуну Ширме
Маажыйга дужуп
ышкыш: «Ол хире берге
алдыг тудугну эде кылы-
силерге кым сүмелээни
бодунарның күзелинер-
оп тудугну эде кылырын
тирлеп алганыңар ол бе?
тудугну эде кылырын-
агыл хире хуусаа негеттин-
чарыгдалдар кайы хире
— деп айтырылганы
ону сонугадып бээрин
Ширме, Ширме Кыргысович
биле чугаалап берди.
Тываның Баштыңы — Ча-
даргазы Шолбан Вале-
Кара-оол 2012 чылдың
Тыва Республиканың
Айыткалынга
сорулгаларны салып
оларның бирээзинге
болгаш кагдынган ту-
дугу каттап тургузарын чу-
карган болгай. Мен ону
чепсүнүп хүлээп алгаш,
оларлар суурумнуң ор-
да оон омур-хевирин үрөп
кагдынган тудугну бир-ле

оран-сава кылдыр чаартса чүл
деп оглум Маркиан-биле дугу-
рушкаш, кожуун чагыргазына
саналывыс кириген бис. Кожуун
чагыргазы саналывысты дет-
кээн чүве.

Хей чылдарда долгандыр
аалдарның чыып каан богу,
өлген ыт-куш сеге дээш, өске-
даа боктарның чыт-бузу кедер-
гей объектини хүлээп алды-
выс. Тудугну эгелээр бетинде
тускай эртемниглерни чалап,
оларның сүмезин алган бис.
Өл-шыкка болгаш изиг-соокка
үрелген дээвириин база шала-
зын бускаш, чаарты кылдывыс.
Ханалары дески звес, үндүрүк-
кириик, ыргак-дагыр боорга
иштики хана кылдыр гипсокар-
тон-биле шыптывыс. Ийи ма-
шина кирер гаражты болгаш
тускай кокегарны шуткуп кыл-
дывыс. Ийиги каытка азар дээ-
вириин, шалазын ламинат-биле,
адаккы каыттын шалазын плита-
биле кылган, 5 өрээлдиг, улуг
холлудг бажыңның тудуун доо-
тувус. Шупту амгы үениң негел-
делеринге дүүшкен чаа тудуг
материалдарының технология-
зын ажыглап кылдывыс. Көргөн
улус чараш, эки бажың-дыр деп
үнелелди бээр чорду. Эрги бок
аштаарына, девискээрни хөмүр
күзүрүмүнден дескилээринге,
транспорт хөлезилээр, мате-
риалдар садар, ажилчыннар
эвилелдээринге чарыгдалдар
бистиң баштайгы санаашкынна-
рывыстан оранчок хей болган.
Ам канчаар, берге-даа бол-
за кылыр деп азапкан улус
эчизинге чедирер-дээш кылып
доостувус. Кызыл хоорайда
ажылдап турар думаларымга
миллион-миллион түңнүг чээ-
линерни алдыртып, бодум ийи-
үш банкылардан улуг хуулуг
кредиттер ап, уруумнуң ие ка-

питалынга бажыңым садып, ийи
оолдарымның болгаш бодумнуң
машиналарывыстың өрттэн ки-
риштирип, төрелдеримден акша
чээп тургаш, ол бажыңны кы-
лып доостувус.

Бо бүгү өрелерден адыр-
лырының чаңгыс аргазы —
бажыңны садары болду. Оон
башка «өрелиг кижиге өдөлөвөс»
деп мерген угаадыңның шынын
көрдүм. Меңээ материалдыг
болгаш моральдыг деткимчени
көргүскен акы-думаларымга
солун таварыштыр өөрүп чет-
тиргенимни сеткилим ханызын-
дан илередип тур мен.

Ынчалза-даа ийи-чангыс
кижилерниң албан черлерин-
че мээң адымны кириип, бо
бажыңны бюджет акшазы-биле
туткан деп, ат салбаан чагаа-
лар бижи, нүгүлдөп турарына
дыка-ла хомудап чоруур мен.
Кожуун, сумулар бюджетиниң
чарыгдалдарын контроль-
дап турар Төлээлекчилер
хуралдарының, контроль-ре-
визия органының ажылын
дора көрүп нүгүлдээни-биле
дөмей-ле-дир. Шыны херек,
кожууннуң-даа, сумунуң-даа
хөгжүлдээниге, бичии-даа бол-
за, ажыктыг чүвени шаам-би-
ле кылырын бодап чоруур мен.
База бир чижек: 2007 чылда
чунар-бажыңны доңургаш каап-
кан турда, кожуун чагыргазының
ол үеде удуртукчуларының
ыйыдышкыны-биле, хүндүлүг
дыштанылгаже үнген-даа тур-
ган болзумза, чунар-бажыңның
ажыл-агылын шуудаткаш, ча-
зак-чагыргаже кирип тургаш,
инек девээлеп турган хеп чуур
черни база, чунар-бажыңның
чамдык дериг-херекселдерин
чаарты кылдыртым. Чылыг, чы-
рык, арыг-шевер, чиик өртектиг
(улуг улуска 50 акша, уругларга

30 акша) чунар-бажыңга су-
мулардан безин улус кээп чу-
нуп турдулар. 4 чыл ынчал-
дыр ажылдап турувуста биске
адааргаан сеткилдиг азы өш-
хора бодаан ийи-чаңгыс ки-
жилер албан черлеринче ат
салбаан чагаалар бижи, чон
ортузунга хоп чугаалар тара-
дып туруп бээрге шыдашпайн,
кадымга сылдаглааш, 2011
чылда ол бүдүрүлгени бүдүн-
бүрүн хүлээди бердим. Ол
үеде Чазактың аныяк команда-
зын тодаргай ажыл-херектер-
биле деткирим ол деп удур-
тукчуларга чугаалап тургаш,
доңургаш каапкан, чартык той-
маглалтынган чунар-бажыңны
хүлээп алганым ол. Черле
ынчаш Тываның Баштыңы —
Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол
республиканың социал-эконо-
миктиг хөгжүлдээни дээш мо-
га-шылаг чок, чүүл бүрүзүнге
четтигип, кызып ажылдап чо-
руурун массалыг информация
чепсектеринден көрүп, дыңнап,
номчуп турар бис. Ынчангаш
Тыва-выстың хөгжүлдээни, чоннуң
амыдыралы дээш оон эки
ажыл-чорудулгазын чүге ажыл-
херектер-биле деткип болбас

деп! Эки боданыр болза, кижиге
бүрүзүнге, ылаңгыя аныктарга,
ажыл тыпты бээр үе ышкыжыл
— деп, Ширме Кыргысович чу-
гаазын доосту.

Эрзин суурда база бир
онзагай, чараш кылдыр чаар-
ты кылдынган оран-сава
немешкен-дир. Назы-хары ул-
гады-даа берген болза, Шир-
ме Кыргысович кончуг бедик
тура-соруктуг, бергелерден
чалданмас, хей-ады бедик,
дузааргак, ха-дүма, дергүл-
төрелдерин күш-ажылче эви-
лелдеп шыдаар мөзү-бүдүштүг
хоочун-дур дээрзин оон чугаа-
зындан билип алган боор
бис. Кижилерниң эки кылып
каан ажыл-ижи элөп читпес,
харын-даа өскелерге үлегер-
чижек болгу дег. Ындыг турбу-
же чамдык иштиги сагыш-сет-
кили арыг звес кижилерниң
эки кылып каан ажылынга
адааргаарларның аравыс-
та бары харааданчыг-дыр.
Адааргак сеткилден адырыл-
ганы дээр, ынчан эш-өөрүнү,
чонунуң хүндүткелин чаалап
аар сен.

Халарбаа КАРА-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну.

Тыва уксаалыг өшкү өстүрер бүдүрүлгө

5 чылга чедир ко-
«Чаңгыс суур — чаңгыс
лге» деп төлөвилел езу-
бүдүрүлгелер ажылдап
болза, бо чылын база
чаа бүдүрүлгө немеш-
дээрге уксаалыг тыва
өстүрер көдээ ажыл-
бүдүрүлгөзи — «Уургай»-
он удуртукчузу — Нарын
нуң хамаатызы Батаа
Кунгаа. Ам аңаа сөстү
иңер.

Бүдүрүлгө 1994 чылда
густунган чүве. Респуб-
агыл-агылларынче
баш уксаалыг кошкар-
олгаш хуналарны чыл
а эккеп садып турар.
ылда ук бүдүрүлгө көдээ
агылның уксаажыдылга
ативи апарган. Оон бээр
л эртип тур. 1987-1994
да Тандының Дүргенде
ажыл-агылның дуржул-
циязының мал ажил-
килдизинге улуг эртем
акчызы албан-дужаалга
ап турган үемде тыва
уксаажыдылганын эки-
сорулга-биле Моолдун
амаандан 165 баш баят
ларны Меңгүн-Тайгада
ниң 60 чылы аттыг сов-
база Өвүрнүң «Кызыл-
совхозка эккеп саткан.
а станциязының эр-
нери-биле дугурушкаш,
хойнуң деңзизин бол-
гүтүнүң шынарын эки-

жидери-биле Кыргызстанның
Ош областың уксаажыдыл-
га каттыжышкынындан 320
баш элита класстың кошкар-
ларын 1989 чылда Сүт-Хөл
кожуунуң Кара-Чыраага, а
Эрзин кожуунуң Ленин ат-
тыг совхозка 160 баш анай,
кошкарларны эккелген чүве. 3
чыл иштинде тыва, баят хой-
ларны хайнакташтырганының
түңнелинде Эрзин кожуунуң
хой малының уксаа шына-

ры экижээнин мурнакчы мал-
чыннар Валентина Нурзат,
Анчымаа Бадарчы, Сергей
Бады-Хөөевич Ынаалай бадыт-
кааннар.

2004 чылда мээң өстүрген
уксаалыг кошкарымны «Бай-
Хөл» ажыл-агылның даргазы
турган, ам бистиң аравыста
чок Александр Кашкаевич,
көдээ-ажыл-агыл-эргелелиниң
начальниги Сергей Михайл-
ович Шырапай олар Читага

болган делгелге киришти-
геш, алдын медальды эккелген
болгай.

Амгы үеде төнүп бар чыдар
тыва өшкүнүң уксаазын экижи-
дер талазы-биле хемчеглерни
ап эгелээн. Тываның күрүне
университетиниң эртемден-
нери Р.Ш. Иргит, С.Н.Ондар,
Сибирь академиязының эр-
тем ажилдакчызы Ч.С.Самбы-
Хөө болгаш уксаажыдылга
каттыжылгазының даргазы Р.У.

Кыргыс болгаш өске-даа эр-
темденнер кирип турар.

Үндезин тыва өшкүнүң
өөрүн Бурятияда, Алтайда,
Киргизияда болгаш Моолда
баш санын хоратпайн өстүрүп
турарлар. Үндезин тыва
өшкүнүң төрүттүнген анай-
лары дыка шыырак, 3,0-3,5
килограмм чедө бээр, соок-
ка шыдамык, дүрген өзүүчел.
Эъдиниң шынары эки, улуг-даа,
чаа доңмас, үзү ак болур, ханы
эм шынарлыг, хан базышкы-
ны куду улустар ижер, сүттүң
үскүрү 7,4-8,3 хуу чедип турар.
Ижин-баар болгаш туберкулез
аарыгларын эмнээринге ажык-
тыг. Өшкү сүдүндөй янзы-бүрү
ак чөмнерни бүдүрүп турар.
Ынчангаш Тыва чер-чуртувуска
үндезин тыва кара-хүрөң, көк,
сарыг өшкүлери өстүргөш,
оларның сүдүндөй янзы-бүрү
аыш-чөмни бүдүрер сорулга-
лыг бис. Пунктуга ажилдадыр
дериг-херекселдерни чагып
каан, чамдыктары Кызыл хоо-
райда чедип келген. Ажыл-
даар оран-сававыска хаагыл
рыноктуң хостуг өрээлдерин
дугуржуп алган, амдызында
өшкүлери дырап эгелей бер-
ген бис. Чүс ажыг өшкүлүг бис,
акшаландырышкын айтыры
шиитпирлеттине бээрге, немей
өшкүлөр садып алыр бис.

Б. КУНГАА,
«Уургай» бүдүрүлгениң
удуртукчузу.

ЧЕМПИОН МАЛЧЫН

«Наадым-2015» байырлалда Эрзин кожуундан чемпион Мирон Дотканович Мунзук болган. Ол 100 төрүүр хойга онааштыр 130,1 хуу хураганны камгалап алган. Бода малдың камгалалы 100 хуу.

Мирон Дотканович — салгал дамчаан уктуг малчын. Ооң ача-зы Доткан Шырапович Мунзук бүгүназында Эрзин кожуунун «Чаа-Орук» совхозунун мурнакчы малчыны чораан, ам хүндүлүг дыштанылгада. Малчын — 10 ажы-төлдүг улуг өг-бүлениң 9 дугаар оглу. Оларның дөртү — ада-иезин салгаан малчыннар. Мирон Мунзуктуң 4 кады төрзэн акылары Вячеслав Дотканович — Эрзин кожуунун муңчу малчыннарының бирээзи, угбазы Оксана Сенди — Терехөл кожуунун муңчу малчыны. Чемпион малчын өөнүн ишти Челээш Вячеславовна-биле 2002 чылда өг-бүлө түдүп, малын малдап чоруур ажил-ишчи аныктар. 2005

чылдан эгелеп бо хүнге чедир «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинде малчыннап чоруурлар. Мунзуктарның өг-бүлөзи Долума, Сумуя деп чаптанчыг кыстарлыг.

Малчын өг-бүлениң ажилдап чорууру «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгези республикада эки көргүзүлгөргө мурнакчы ажил-агыйларга хамааржыр.

Ажил-агый уксаалыг тыва хойларны, өшкүлөрни, чылгыны, тевени, мыйыстыг бода малды өстүрүп турар.

«Бай-Хөл» ажил-агыйының малындан аңгыда, аныяк малчыннарның хууда мал-маганы база аажок өскөн. Бода малы 30 ажыг, шээр малы 250, чылгызы 25. Мирон Мунзук — чүгүрүк аъттарын кожуун, суму наадымнарынга салып, шаңналдыг черлерни ээлеп, боду содак-шудаан кедипкеш, ачыр-дачыр тутчур мөге малчын.

«Наадым — 2014», «Наадым — 2015» байырлалдарында хол-биле сиген кезер, сиген бөлөр шаңнаткан машиналары ооң чымыштыг ажил-ижинге өмөк-дөмөк болур дээрзи билдингир.

Кадыг-бергеге торулбас, тура-соруктуг, тос чүзүн малын малдап чоруур кызымак, ажил-гыр малчыннар республикага ам-даа немежип көвүдээр-ле болзунам.

АЛДАР-АТТЫГ АРАТ

Кара-оол Самбиевич Баажайның күш-ажылчы намдары 1973 чылда Тыва АССР-ниң Эрзин кожуунун «Мөрөн» колхозунга эгелзэн. 1977-1992 чылга чедир ол аңаа суг сөөртүр машинаның чолаачызы болуп, кыштың соогу, чайның изии дивейн, малчыннарны суг-биле хандырып, кызымаккай, ак сеткилдиг ажилдап келген.

2002 чылда өөнүн ишти Зинаида Санчылдаевна-биле арат ажил-агыйын тургузуп, чымыштыг ажил-ижин уламчылап, бода, шээр, чылгы малын онча-менди өстүрүп турар. 2009 чылда Кара-оол Баажай тергийн муңчу малчын болган. Амгы үеде оларның коданында 80 бода, 2000 ажыг шээр, 40 чылгы мал бар. Мал чөмүн белеткээри-биле арат бодунун күжү-биле чүдүрүкчү «МТЗ-82» тракторну

садып ап, кыштаанда бажың, гараж, мал кажааларын түдүп алган. Мал-маганының эът, сүдүн кожуунун болгаш Кызылдың көдээ ажил-агый ярмаркала-

рында садып, акша-төгерикти ажилдап ап турар.

Кара-оол Самбиевичиниң хөй чылдар дургузунда ак сеткилдиг, үрө-түннелдиг ажил-хө-рээ бедии-биле үнелеттинген. Муңчу малчын 2007 чылда ТР-ниң Дээди Хуралының Төлээлекчилер палатазының, 2010 чылда Тываның Баштыңы-Чазааның Даргазының, 2009, 2012 чылдарда кожуун чагыргазының хүндүлел бижики-биле шаңнаткан, 2014 чылда Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылында «Эрзин кожуунун тергийн муңчу малчыны» болган. 2015 чылда көдээ ажил-агый адырынга улуг үлүг-хуузу киригени дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» деп атка муңчу малчын төлөттиг болган.

ТҮҢНЭЛДЕР ЭКИ

Эрзин кожуунда 8 айның түңнели-биле 14 муң ажыг бода мал, 131 муң ажыг шээр мал, 6 муң ажыг чылгы, 77 төве, 80 баш сарлык бар. 2015 чылда 100 төрүүр инекке онааштыр 81,7 хуу бызааны, 100 хой, өшкүдөн — 88,5 хуу анай-хураганны, 100 беден 72,8 хуу кулунну болгаш 100 хуу бодаганны камгалап алган.

Кожуунда тыва хойну өстүрер талазы-биле «Бай-Хөл» (Эртин Ангирович Манзай), «Бай-Даг» (Роза Байыровна Манзай) уксаажыдылга ажил-агыйлары, уксаалыг тыва аът өстүрер «Ямаалык» көдээ ажил-агый бүдүрүлгези (ТР-ниң алдарлыг чылгычызы Сергей Бады-Хооевич Ынаалай), 6 көдээ ажил-агыйының биче бүдүрүлгелери, 40 ажыг арат ажил-агыйы, 7 муңчу малчыннар бар.

Мал-маган саны чылдан чылче өзүп, көвүдөп турар. Ынчангаш көдээ ажил-агыйларының ээдин, сүдүн, дүгүн болгаш алгы-кежин болбаазырадыр биче бүдүрүлгелерни тургузуп, оларның ажилын шуудадыры негеттинип турар.

«Бай-Хөл» ажил-агыйында алгы-кешти эттээр, шээр малды согар биче бүдүрүлгө ажиттынган. Сүт кылыгларын болбаазырадып, чонга садып-сайгарып чоруур арат ажил-агыйлыг Анзор Балдинович Чопуй кожуун төвүнге сүт болбаазырадыр цехтиң түдүүн дооскан. Ол сүт, ааржы, өреме, быштакты садып эгелзэн. Нарын сумузунда кидис кылыгларын бүдүрер биче бүдүрүлгө тургустунган. Ооң ажилын шуудадыры-биле бүдүрүлгениң ээзи, хууда сайгарлыкчы Николай Хавузаевич Шактар кожа-хөлбээ Моолдан станокту саткаш, кызыгаарда эккелген.

Кожуунун көдээ ишчилери кышкы мал чөмүн белеткеп, бо чылын чеже-даа кааннаашкынныг болза, сиген-ширбиилдин планын 60 хуу күүсеткен. Амгы үеде өске кожууннарда мал чеми садып алыр керээлери чарып турар.

Кожуунун 2015 чылдың бирги чартыының түңнелдери-биле көдээ ажил-агыйының мур-

накчылары

Тергийн инекчи — Бай-Даг сумузундан Анзор Балдинович Чопуй 100 төрүүр инектен 95,0 хуу бызааны камгалап алган.

Тергийн чылгычы — Бай-Даг сумузундан Сергей Бады-Хооевич Ынаалай 100 төрүүр беден 90,5 хуу кулунну камгалап алган.

Тергийн тежежи — «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезиниң тежежи 70,6 хуу бодаганны камгалап алган.

Тергийн өшкүжү — Нарын сумузундан Барыс-маа Божжаевна Кунгаа 100 төрүүр өшкүдөн 156 анайны камгалап алган.

Тергийн арат ажил-агыйы — Сарыг-Булуң сумузундан Ай-оол Николаевич Маады 100 хойга онааштыр 126 хураганны, 94,4 хуу бызааны, 62,5 хуу кулунну камгалап алган.

Тергийн сарлыкчы — Качык сумузундан Байыр-оол Балчинович Кенден 100 төрүүр сарлыктан 62,5 хуу бызааны камгалаан. Сарлыктан аңгыда, инек, хой, өшкү, чылгы малды өстүрүп турар.

Тергийн муңчы малчын — Мөрөн сумузундан Кара-оол Самбиевич Баажай 100 төрүүр хойга, инекке, чылгыга онааштыр 100 хуу мал төлүн камгалап алган.

Тергийн хууда ажил-агый — Эрзин сумузундан Альберт Сайзович Дирчин кожуунда эң хөй мал-маганны ажил-агый.

Тергийн көдээ ажил-агый бүдүрүлгези — Нарын сумузундан «Сая» бүдүрүлгезиниң даргазы Тамара Сумуевна Дамчан шээр малдың бажын эрткен чылдың деңнели-биле 120 хуу, чылгы малды 126,5 хуу өстүргөн.

Кожуунун чагыргазы ажил-агыйы, эрес-кежээ көдээ ишчилерге акша шаңналдарын болгаш сүй белектерни тывыскан. Кожуун чагыргазының тус черниң мурнакчыларын илередип, деткип турарын аажок чүлдүгүндүм.

«САЙЗАНАК»
УРУГЛАР САДЫНДА

Кайы ырактан көскү, суурнуң аян-шинчизин каастап турар 120 олуттуг чаагайжыды туттунган «Сайзанака» уруглар садының байырлыг ажыдышкыны 2014 чылдың ноябрь айның 18-те болган. Ээлчеглиг сургакчы-лаашкын үезинде аңаа чедип, амгы байдалы-биле таныштым.

Эрзин кожуунун чагыргазы төп эмнелгезиниң поликлиники-казы турган ийи каът бажыңны уруглар садынга таарыштыр эде кылдырткаш, өөредилге эргелелинге хүлээди берген. Ук объектини «Ак-Даштыг» КХН-ниң (удуртукчузу Шораан Хертек) ажилдакчылары 2014 чылдың февраль айдан эгелзеш октябрь айда дооскан.

«Сайзанака» уруглар садында 40 кижы ажилга хаара туттунган, оларның 16-зы — башкылар. Ында тус черниң 120 уруглары 6 бөлүктө хаара туттунган. Бөлүк бүрүзүнүн ойнаар, өөренир, күш-культура, удуур өрээлдерин сөөлгү үениң дериг-херексели-биле четчелеттинген. Хуралдаар залында телевизор, интернет, компьютер, уругларның сайзыралына дузалыг ойнаарактар дээш, чүнүчөк дээр. Бо хүннерде башкыларның күжү-биле кылган чаа станоктарны кылып, хореография бөлгүмүн ажиткан. Бичежек чиигенир унитаз, изиг,

девискээринде өгнүтүлүп, биле дерзэн. Ооң чанын-дан кылган дириг ам-дүрзүлөрин Эрзин шко-ла башкылары Орлан Сылдыс Куулар олар-Өске талазында орус булуңун дерип эгелзэн.

Тыва, орус, татар, моол язы-сөөктүг уруглар найыралдыг садче барыт-лар. Октябрь айда уруг-эвилелдеп, «Найыралды-йырлалы» деп мөөрейни-рерин уруглар садының-чизи чугаалады.

Уруглар садының эргел-

соок суглуг чунар раковиналар уругларга кончуг тааржырын эскердим.

Уруглар садының девискээринде уруглар ойнаар өңгүр шөлчүгөштер бар, спортчу дериг-херексели, тиккен өг, ногаанчы-дылга улам-на аян кирип турар болду. Эжик аксында уругларның коляскаларын тургузар черни база аңгылаан. Чоокку үеде

зинге өөредилге шугуму-ажыг чылдар ажилдаан-Улус өөредилгезиниң хүн-ажылдакчызы, күш-ажы-хоочуну Аяна Чапаевна Са-ны томуйлаан.

«Сайзанактын» коллек-ге моон-даа соңгаар ажил-ге чогадыкчы чедишкы-хей-аьды бедик, тура-сор-ажылдаарын күзеп каалы-

Арынны Шончалай ХОВАЛЫГ белет-
Авторнуң тырттырган чуру-

ИЙИСТЕРНИ БҮРҮТКЭЭН

гаар ажи-төлү бооп төрүттүнгөн, а Долгар ол-ла хүнде 15 шак 09 минута турда төрүттүнгөн. Ооң деңзизи 2 килограмм 771 грамм болган, узуну 47 см. Ол

өг-бүлөгө 2 дугаар ажи-төлү бооп төрүттүнгөн.

Аныяк ада-ие уругларының төрүттүнгениниң дугайында актыларга аттарын салыптар-

га, Тыва Республиканың ХБАБ эргелелиниң Эрзин кожуунда килдизиниң удуртукчузу Андри-ла Шириновна Чурук Россия Федерациязының Хоойлузун езугаар Долума Чолдуговна биле Долгар Чолдуговна Ланааларга төрүттүнгениниң дугайында акт-бижилгелерни бүрүткеттингенин болгаш оларның Россия Феде-рациязының хамаатылары бол-ганын чарлааш:

Өпейлиинден өзүгөн болзун-нар!

Кавайлыындан каң дег кадык болзуннар!

Улуг угаанның болзуннар!

Узун назылыг болзуннар!

Улуг уйгаа алыспазыннар!

Улуг сеткил сеткивезиннар!

Ужукка ораашпазыннар!

Ус куш дег шевер болзуннар! — деп йөревишаан, ада-иезинге уругларының төрүттүнгениниң дугайында херечилелдерин ту-дускан.

Аас-кежиктиг болган ада-иеге кожуун чагыргазының социал политика талазы-биле оралакчызы Нина Чоодуевна Дагжы байыр че-диргеш, чаштарның бүрүн эргелиг хамаатылар болганының херечи-лелдерин Тыва Республиканың ХБАБ эргелелиниң 70 чыл оюн

болгаш Ада-чурттуң Улуг да-йынынга тиилелгениң 70 чыл оюн демдегелеп турар чылда холга алганы аас-кежиктиг бол-гаш кайгамчыктыг бооп турарын демдеглээш, ниитилелдиң мур-нунга быжыг, эп-найыралдыг, үлегерлиг өг-бүлө болуп, чап-танчыг кыстарын Тывавыстың ховар дээн хамаатылары кыл-дыр өстүрүп-доруктурарынга бүзүрзэн сестер-биле өөрүп четтиришкениниң бижин ты-выскаш, Тыва Республиканың ХБАБ эргелелиниң Эрзин кожуун-да килдизиниң болгаш кожуун чагыргазының мурнундан бичии хол белектерин берген.

Бо байырлалдың бир солун чүүлү — аныяк өг-бүлени дет-кип, чаштарның авазы Ангы-рак Балдан-Санаевнаның ийис эжи Дамырак Балдан-Санаевна бодунуң 2015 чылдың март 17-де төрүттүнгөн уруу Бадма-би-ле кады чедип келгени солун болган. Оон ыңай аныяк ава, ачаны оларның ада-иези, дөргүл-төрелдери база кээп, оларның өөрүшкүзүн үлешкенер.

Андрилла ЧУРУК, ТР-ниң ХБАБ эргелелиниң Эрзин кожуунда килдизиниң удуртукчузу.

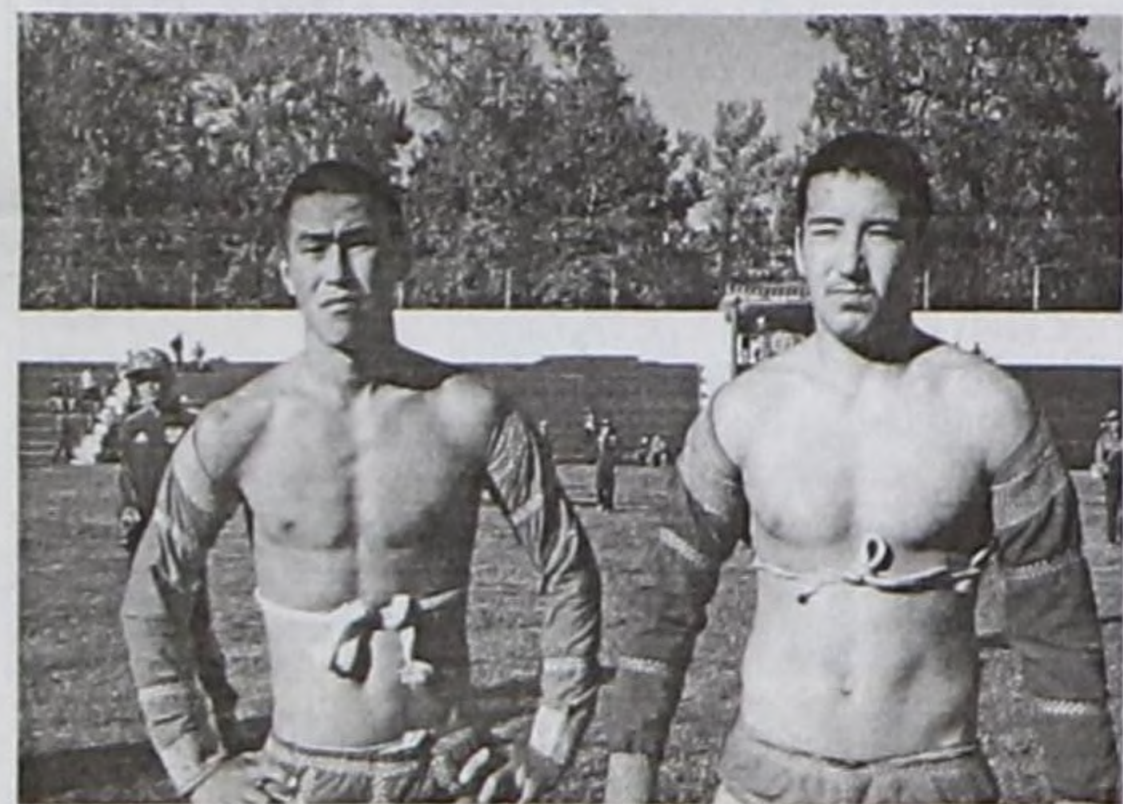
БААСАН БАТКАР АДЫН БАДЫТКААН

чыткан күдүк базар езулалын кылырга, кым өөрүвес боор. Стадионга олурган уян сеткил-диг кижилерниң карааның чаш-тары бүлдеңейнип бадып-даа турганын караам-биле көрдүм. Бо чылын бистиң республикада чарлаттынган езу-чаңчылдар чылында бурунгуларывыстың сагып чорааны кайда-даа бижиттинмээн амыдыралчы дүрүмнериниң бирээзи ол-ла болгай.

Мөгелерниң бирги салыында аныяк оолдар аваангыр-кашпа-гай хүрежип тургаш, боттарының онагларын чииги-биле алып эртип алдылар. Сөөлгү үеде тыва хүрештиң дүрүмүндө база бир чаа чүүл — мугуллаашкын хүрежи болду. Ол мөгелерни хүрештирип кааптарга, таптыг-ла 32 мөгө артып кагды.

делегейниң аныяктар аразына Японияның Осака хоорайга бо чылдың август төнчүзүндө болган маргылдаазынга Россия Федерациязының шилиндек командазының кежигүнүңге киргеш, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Баасан Баткар 80 килограмм чедир деңзилиг мөгелер аразына кымга-даа октатпайн алдын медальды чаалап алган.

Баасан Баткар бо чылдың октябрь айда 17 харлаар. Ынчап кээрге, келир чылдың Наадым хүрежинге ол база катап 18 хар чедир назылыг мөгелер аразына хүрежир эргелиг. Аныяк мөгевистиң шак ол улуг чедишкенинге бүгү Тываның чону чоргаарланып, ону хей-аът кирип турар. Баа-сан тыва хүрештиң нарын ар-

Шүглүп үнгөн аныяк мөгө Баасан Баткар биле үжүүрлешкен Чимит Чамзы олар.

Адар Куулар Баасан Баткарны аныяктар аразына делегей чемпиону атка чедир белеткээш, делегей ареназынга ам-даа улуг чедишкенин чедип алып дээш ажилдап, белеткенип турарлар.

Эрзин кожуунуң аныяк мөгелери болуп эрткен респу-блика маргылдаазынга эки бе-леткелдиг кээп хүрешкеннер. Эң шыырак дээн 8 мөгениң аразы-га ол кожуундан Чаян Седен, Да-рый Төмүр болгаш Баасан Бат-кар олар киргеннер. 8 мөгениң аразына болган хүрешке Тес-Хемден Чимит Чамзы-биле Сүт-Хөлдүң аныяк мөгези Начын Монгуштуң хүрежин көрүкчүлөр улуг сонуургал-биле көргөннер. Түңнелинде Чимит Чамзы удур-ланыкчызынга чараш арганы көргүскеш, октап алган.

Дөрт мөгө артып каарга, Баа-сан Баткарга ооң чаңгыс чер-чурттуу Чаян Седен, Өвүрнүң аныяк мөгези Аңчы-Кара Мон-гушка Тес-Хемниң мөгези Чи-мит Чамзы таварышкан. Ол мөгелерниң аразына хүреш көрүкчүлөрниң сонуургалын оттурган. Түңнелинде Чимит Чамзы биле Баасан Баткар удурланыкчыларын алып алгаш,

бирги, ийги чер дээш аразында хүрешкеннер.

Шүүлде хүрешче үнүп кел-ген бо ийи аныяк мөгелерниң мооң мурнунда аразында ужу-ражылгалары база дыка со-лун. Бо чылдың чайынында Чөөн-Хемчик кожуунга болуп эрткен республика Наадымының 18 харга чедир мөгелерниң хүрежинге Чимит Чамзы Баасан Баткарга октаткан. Ооң соонда эртенинде улуг мөгелерниң аразына Наадым чемпиону ат дээш хүрешке Чимит Чамзы Баасан Баткарны арыг октаан. Ынчангаш оларның аразында 3-кү ужуражышкынның мур-нунда саны 1:1 болган.

Чемпион ат дээш хүрешче ийи мөгө үнүп келгеш, бар-ла арга-хоргаларын ажыглап тур-гаш, баштай хайым дүшкеннер. Ооң соонда Баасан Баткар кон-чуг чараш аргазын ажыглааш, эжин октап алган. Ынчангаш аныяктар аразында республика наадымдарының ийи дакпыр чемпиону Эрзин чурттуг Баасан Баткар артык күштүүн база катап бадыткап, шүглүп үнгөн.

Владимир ЧАДАМБА, Авторнуң тырттырган чуруктары.

Хүреш үезинде.

Аныяк мөгелер аразына республика Наадымдарының 2 дакпыр тиилекчизи, Эрзинниң төлээзи Баасан Баткарның хүрежин көрүкчүлөр баштайгы салыындан эгелээш, сөөлгү салыында чедир кончуг хы-намчалыг көрдүлөр. Ындыг болбазының-даа аргазы чок. Чүге дээрге бистиң өзүп орар аныяк мөгевис сумо хүрешке

галарын ооң кырган-ачазы, республиканың бичии болгаш элээдиурларның национал хе-вирлеринге спорт школазының Эрзинде салбырының тренер-башкызы Анатолий Романович Баткар өөредип каан. А сумо хүрешке делегей чергелиг су-дья, спорттун ол хевиринге Тыва Республиканың шилиндек командазының улуг тренери

Федерацияның интеллектуал-ды» деп хуулгаазын, аныяктарның де-легей бирги улуг шуул-бистиң республиканың салалына сентябрьның үннеринде болуп эрткен. Москва хоорайның, Кеме-Челябинск, Свердловск, Сибирск областарның, крайның, Саха (Яку-Бурят, Татар, Удмурт алыкарның, Японияның, тың, Индияның, Кирги-Казахстаның болгаш Евразия чурттарындан аныяктары чыгылып

тиң республиканың на-алына эң-не бир дугаар Евразия чурттарының тарының ол улуг чыы-тураскааткан Тыва ликаның 18 харга чедир оолдарының хүреш даазы «Хүреш» ста-га сентябрьның 18-те Аңаа Тываның аңгы-аңгы арындан келген 70 эң ши-оолдар хүрешкеннер.

Гылдааның байырлыг ышкыны эгелеп мөгелер үнүп эгелээрге, оларны Чан мөгези Андрей баштаан Иван Хураган, ол Донгак болгаш Амир олар аныяк мөгелерге чедирип, уткуп-хүлээп Аныяк мөгелер шөлче лгеш, девирииниң мур-стадионда олурган лерге, хүрештиң аарык-нга болгаш ат-алдарлыг ыларынга хүндүткелин ип, тыва чоннуң езу-дарының бирээзи, күдүк мөгейигни кылырга, да олурганнар шупту рындан туруп келгеш, лелдиг адыш часкааш-ы-биле оларны уткаан. ангаш Тываның ке-зи — аныяк мөгелер риниң уттундуруп бар

Байыр чедиришкени

Бистиң ынак ачавыс, Мөңгүн-Тайга кожуунун хоочун мал эмчизи, 1968-2015 чылдың август айга чедир мал эмнелгезиниң шугумунга ажылдап келген Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы **Дайынчы Хомуш-куевич ДАСТАН** сентябрь 20-де 70 харлапкан. Ачавыстың юбилейин таварыштыр сеткиливис ханызындан байыр чедирип, чырык чер кырынга эң-не эки чүүлдерни — кадыкшылды, аас-кежикти, өөрүшкүнү, чедишкени күзеп, сүлдө-сүзүү, хей-аьды бедик бооп, хей чылдарда бистиң аравыска ам-даа омак-сергек чоруурун база ажил-херээ бүдүнгүр, чоруу чогуңгүр, оруу кезээде сүт дег ак болурун йөрдөдүмүс.

Ханы хүндүткел-биле өөнүң ишти, улуг-бичии уругларындан.

«ФОРСАЖ»

сады даштыкы машиналарның артык кезектерин чиик өртөккө үзе садып турар. Ол-ла садыг иштинде чаа өөредилге херекселдерин болгаш идик-хеп аштап чуур порошок, саван аймаа садып эгелзэн. Өртээ дыка чиик.

Адреси: Дорожная кудумчузу, 4 дугаар бажың, хем чарыы.

Харылзажыр телефону: 8-923-265-75-82

Телевизор үндөзүгө парлан.

ФИЛИАЛ ФИТОЦЕНТРА «ПРАСКОВЬЯ»

Республика Тыва,
г. Кызыл,
ул. Сергея Лазо, 112
Тел.: 8-913-352-47-74

На правах рекламы.

ИНН 7707083893

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ

На основании постановления главы кожууна - председателя Хура-ла представителей Сут-Хольского кожууна Республики Тыва №38 от 11.09.2015г. «О проведении публичных слушаний по вопросу изменения вида разрешенного использования (назначения) земельного участка с кадастровым номером 17:09:0701015:74 по адресу: Республика Тыва, р-н Сут-Хольский, с Алдан-Маадыр, ул. Самбажык, д. 41» в помещении СДК им. Самбажык с. Алдан-Маадыр, расположенного по адресу: 668160, Республика Тыва, Сут-Хольский район, с. Алдан-Маадыр, ул. Самбажык, д. 72 06 октября 2015г в 17 часов 00 мин. по вопросу изменения разрешенного использования (назначения) земельного участка из категории земель населенных пунктов общей площадью 711 кв.м., находящегося по адресу: 668160, Республика Тыва, р-н Сут-Хольский, с Алдан-Маадыр, ул. Самбажык, д. 41 с кадастровым номером 17:09:0701015:74, с разрешенным использованием (назначением) **Для ведения личного подсобного хозяйства на разрешенное использование (назначение) - земельные участки для размещения объектов торговли.**

Письменные и устные предложения по данному вопросу могут быть направлены организаторам публичных слушаний по адресу: 668150, Республика Тыва, Сут-Хольский район, село Сут-Аксы, улица Бурбу, дом 16, администрация муниципального района «Сут-Хольский кожуун Республики Тыва», тел. 83944521245, электронной почте: admsuthol@mail.ru, контактное лицо — Монгуш Чойганмаа Болатовна, главный специалист по земельным и имущественным отношениям.

Главный специалист по земельным и имущественным отношениям администрации Сут-Хольского кожууна Ч. Монгуш

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар Ш.М. СУВАН.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор — 2-01-35, редакторнуң дузалакчызы — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хей-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Реклама, чарлал килдизи — 2-18-10, Тел./факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 3 парлаар ама.

Тираж 4617. Номери парлаалгаже дужаганы: графикезугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

ГОРОДОК-ПРИНТ

- Полиграфия
- Силерниң чуруулар кирген белектер
- Сувенирлер
- Хепке бижиктер

Визиткалар, чалаалгалар, календарылар, футболкалар, стаканнар, тавастар, сыртыктар, папалар, акрил магниттер, брелоктары. Силерниң күөселиңер-биле кылып турар.

Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 50, «Меридиан» садыг төвү, офис 208. Тел: 8-913-359-48-00.

ЧАРЛАЛ

Тээли ортумак школа-зын 1975 чылда дооскан-нары октябрь 3-те (2015ч.) дүштекиниң 12 шакта Кызыл хоорайның «Азияның төвү» тураскаал чанынга чыгы-рынче чаладывыс.

Дадывыр 2000 акша.

Оргкомитет.

ШАРЫ

гелий.

Оформим шарами любой праздник!

Магазин «ВСЁ для ПРАЗДНИКА» тел. 8-923-262-48-48

На правах рекламы.

Независимый
оценщик
Серен Б.А.

Оценка всех видов имущества: квартир, земельных участков, транспорта и оборудования, оприходование кадастровой стоимости.

Предоставляются скидки жителям районов Республики Тыва.

Адрес: г. Кызыл, ул. Кочетова, д.30 (Дом профсоюзов) офис 24. Тел. 8-923-383-95-47.

e-mail: bel.seren@yandex.ru

ВИКТОР АЛЕКСАНДРОВИЧ
ВЕРЕЩАГИН

2015 чылдың сентябрь 20-де Москва-лап чорааш, Тыва Республиканың алдарлыг республиканың №1 эмнелгезиниң хоочун Виктор Александрович ВЕРЕЩАГИН

мөчээл.

Виктор Александрович Верещагин 1938 Бии-Хем районга төрүттүнгөн. Красноярск медицина институтун 1959 чылда тергип эгелзэн.

соонда күш-ажылчы базамын Тес-Хемниң төп кожуун эмнелгезин эгелзэн. Ол харысалгалыг болгаш ак сеткилдиг ажылды эртемнерге чүткүлдүг чоруу-биле өске өөрүндөн ылгалы Амыдыралчы, идепкейлиг туруштуг ол эмчи республикага тология болгаш ортопедия албанының тургузукчуларының

Виктор Александрович 1962 чылдан 2002 чылга республиканың №1 эмнелгезиниң травматология салбыр чокка удуртуп келген. Ол чылдарның дургузунда Тыва Республиканың травматология албаны бодунуң тургустунарынга болгаш сайга дыка бурунгаарлаан, амгы үеде республиканың №1 эмнелгезиниң травматология салбыры мурнакчы салбырга санадып, республиканың тускайжыттыг медицина дузазын чедирип турар.

1965 чылда ооң эгелекчи саналын езугаар №1 поликлиникага травматология пунктузун ажиткан, ооң соонда чыда эмнелгезиниң ажылы дыка чиигзэн. Виктор Александрович травматология ортопедия талазы-биле бодунуң билиин доктаамал бедидип, ооң уламындан эмнээшкенин чаа-чаа аргаларын тыпкан, ровтуу-биле эмнээшкенин киригген, дискет чүстөрүнге плас-тикинни кылып, кижиниң сөөк-даяанга эндопротезир ажиллап, оорга чүнүңге, булчаан дискеттерге кезишкенин турган.

Ажылдап келген хей чылдарының дургузунда Виктор Александрович бодун салым-чаяаныг организакчы, бедик мергежилди толог эмчи, аныяк эмчилерниң дагыныкчызы кылдыр көргүзүп келген.

Кадык камгалалын сайзырадырынга улуг салышкын Виктор Александрович Верещагин Октябрь Революциянын Тыва Республиканың ордени-биле, «Күш-ажылчы шылгар» Ленинчи юбилейлиг медаль-биле шаңнаткан. Аңаа «Тыва АССР-и алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты тывыскан. Ону Тыва АССР-и Советиниң депутатынга хей удаа сонгуп келген. Ниитилел-тология-чорудулгага база киржип чораан.

Виктор Александрович Верещагинниң дугайында чыра тураскаал ооң коллегаларынга, эш-өөрүңге, таныыры кезээде артар.

Республиканың №1 эмнелгезиниң удуртулгазы Тыва АССР-и алдарлыг эмчизи, Тыва Республиканың кадык камгалалының Виктор Александрович Верещагинниң төрөл болгаш чоок кижилер ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

«ШЫН» солуну дамчыштыр

Бистиң эргим ачавыс, кады чурттаан чөлөңгиижи, оглуус, акывыс, дунмавыс, чыда кудзэвис **Виталий Сыкырбанович МОНГУШ** өртемчейден 2015 чылдың август 9-та чоруткан. Бистиң ачавыс 1985 чылда Иркутск куруне университетиниң юридиктиг факультетин эки дооскаш, ол-ла чылдан эгелеп Чөөн-Хемчик районнуң судунга шилип алган мергежилниң биле ажылдай берген.

Бо хүннерге чедир Чөөн-Хемчик кожуунуң судунга болу ажылдап келгеш, Виталий Сыкырбанович ажылдап чораан чылда мергежилниң тергип, эш-өөрүңү, чонунуң чөлөңгиижи 2002 чылда Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаты сонгуттурган, 2006 чылда Россияның эң-не тергип болчукчулар бирээзи деп шаңналды чаалап алган. Ажылдап чораан чылда ол Тываның Адвокаттар Чөвүлелиниң кежигүнүңге хей удаа эш-өөрүңүң бүзүрелинге төлөптүг кылдыр ажылдап чораан чылда Виталий Сыкырбанович Тыва Республиканың Адвокат коллегиязының вице-президентизи кылдыр томуйлаткан. 2015 В. С. Монгуш Чөөн-Хемчик кожуунуң алдарлыг ажылдакчы медаль-биле шаңнаткан.

Өг-бүлезинге, чоок кижилеринге эвилең-ээлдек, баштак хүндүлээчел, кылган ажылын эчизинге чедирер, дузаарак, ш чорук дээш чөптүг чоок киживисти сөөлү оруунче үдешкен ажылдап чораан эш-өөрүңге, дөргүл-төрелдеринге, дунмала чуржуларынга, катааттары, кат-иелеринге, келген эш-өөрүңге, вуска моральдыг болгаш материалдыг дузаы чедиргени дээш ливис ханызындан четтиргенивисти илереттивис. Виталий Сыкырбанович Монгуштуң чырыкчылыг омур-хевири бистиң чүрөктер кезээ мөңгөде уттундурбас бооп артар.

Өөнүң ишти, оолдары, чоок кижилер

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000000 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар хайгаарал талазы-биле Федералдыг албаның Тыва Республикага дуза-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бурт Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары, цияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.